

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ТВАРИННИЦТВА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ

КУХАР Олександр Васильович

УДК 338.436:339.924:631.11

МЕХАНІЗМИ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ
АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ: ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, ПРАКТИКА

08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

Реферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Харків – 2024

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті тваринництва Національної академії аграрних наук України.

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор
Красноручський Олексій Олександрович,
Інститут тваринництва Національної академії
аграрних наук України, в.о. директора.

Опоненти: доктор економічних наук, професор
Власенко Тетяна Анатоліївна,
Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця, завідувач
кафедри економіки підприємства та організації
бізнесу;

доктор економічних наук, професор
Данько Юрій Іванович,
Сумський національний аграрний університет,
проректор з наукової та міжнародної діяльності;

доктор економічних наук, професор
Зось-Кіор Микола Валерійович,
Полтавський державний аграрний університет,
професор кафедри менеджменту
імені І.А. Маркіної.

Захист відбудеться «28» червня 2024 р. о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 65.356.02 в Інституті тваринництва Національної академії аграрних наук України за адресою: 61026, м. Харків, вул. Тваринників, 1-А, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту тваринництва Національної академії аграрних наук України за адресою: 61026, м. Харків, вул. Тваринників, 1-А, читальний зал.

Автореферат розісланий «27» травня 2024 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Смігунова О.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Відсутність теоретичних основ у сфері функціонування політики економічної безпеки аграрних підприємств спричиняє виникнення суперечностей, які уповільнюють їх розвиток. Найбільш поширений у вітчизняних наукових дослідженнях підхід до економічної безпеки на мікрорівні, який зосереджується лише на економічному захисті потенціалу та результатів діяльності підприємств, є значною мірою обмеженим і не відповідає сучасним вимогам. Зростання інтеграційних зв'язків в агропромисловому виробництві, вирішальний вплив зовнішнього ринку на внутрішній, трансформація конкурентних відносин, диференціація аграрних підприємств за фінансовими, ресурсними, виробничими та комерційними можливостями зумовлюють необхідність наукового обґрунтування та прикладного розроблення нових інструментів економічної безпеки, які повинні суттєво, функціонально та результативно відрізнитися від існуючих, підвищуючи надійність систем управління економічною безпекою аграрних підприємств.

Розробка методологічних основ економічної безпеки підприємств, враховуючи накопичений досвід та сучасні соціально-економічні трансформації, потребує вирішення питань щодо визначення поняття економічної безпеки, економічних інтересів, принципів, загроз, напрямів забезпечення економічної безпеки та механізмів її реалізації в контексті світових процесів глобалізації, євроінтеграції та вступу до провідних економічних і торговельних організацій.

Вичерпне розкриття суті елементів понятійно-категоріального апарату досліджень економічної безпеки підприємств є основою для розробки раціональних заходів щодо її дотримання на макрорівні, усунення загроз і створення ефективних систем впровадження цих заходів. Розробка теоретичних основ економічної безпеки дозволяє систематизувати вимоги до формування сутності, змісту, структури і концепцій економічної безпеки суб'єктів соціально-економічної системи держави на всіх рівнях.

У науковій літературі досі не сформовано єдиного поняття концепції економічної безпеки аграрних підприємств. Можна навіть сказати, що дослідження проблем економічної безпеки на рівні галузей в українській науці лише розпочинаються. Основними характеристиками ефективного управління економічною безпекою аграрних підприємств є забезпечення їх здатності до стабільного розширеного відтворення, економічно ефективної діяльності у виробництві та збуті продукції, що дозволяє створювати і реалізовувати можливості розвитку та підтримувати стійку дієздатність цих підприємств, а також успішно вирішувати соціальні та екологічні завдання.

Результати досліджень цієї проблематики знайшли відображення в працях українських науковців, таких як А.І. Барановський, І.Ф. Бінько, Т.А. Власенко, В.М. Геєць, А.І. Гулей, Ю.І. Данько, М.В. Зось-Кіор, Б.С. Кваснюк, Ю.О. Лупенко, М.Й. Малік, І.В. Недін, В.І. Покотилова, Н.Й. Реверчук, П.Т. Саблук, А.І. Сухоруков, В.Т. Шлемко. Дослідження цієї проблеми розпочалися лише в останні роки через появу низки вагомих загроз для економічної безпеки України, її регіонів та суб'єктів окремих галузей. Проте вже сьогодні існує значний доробок українських та зарубіжних науковців з питань забезпечення економічної безпеки.

Також проблема продовольчої безпеки в умовах ринкової трансформації агропромислового виробництва та формування активної аграрної політики значною мірою досліджена в наукових працях Ю. Білика, П. Борщевського, Л. Дейнеко, В. Зиновчука, О. Кочеткова, І. Крюкової, І. Лукінова, Л. Малиновського, Р. Маркова, О. Нижника, В. Тіллака, В. Трегобчука, В. Юрчишина, В. Якобчука та інших.

Широке коло питань, пов'язаних із концептуальною основою подолання кризових явищ в аграрній економіці, висвітлене в працях багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема: Ф. Кене, Дж.М. Кейнса, М.Д. Кондратьєва, П. Самуельсона, Й. Шумпетера, О.Ю. Амосова, П.М. Макаренка, О.М. Онищенко, В.І. Перебийніса, П.Т. Саблука, В.В. Юрчишина та ін.

Однак багато важливих питань щодо структурної перебудови економіки для забезпечення належного рівня економічної безпеки залишаються спірними через складність та багатогранність цього феномена. Потрібна систематизація внутрішніх і зовнішніх чинників, які впливають на економічну безпеку країни та її галузей, узагальнення індикаторів для визначення рівня економічної безпеки та методик їх розрахунку. На сьогодні не існує єдиної науково обґрунтованої методики індикативного аналізу, що дозволяє оцінювати рівень економічної безпеки, а також моделей для моделювання впливу реалізації окремих програмно-цільових пріоритетів на компоненти економічної безпеки. Понятійний і категорійний апарати економічної безпеки на рівні підприємств галузей потребують подальшого наукового опрацювання.

Отже, комплексний підхід до вирішення проблеми забезпечення економічної безпеки аграрних підприємств у процесі їх трансформації наразі не сформований і не обґрунтований. Це потребує подальшого наукового опрацювання ключових аспектів безпечного розвитку аграрних підприємств на всіх рівнях, а також дослідження напрямів і шляхів забезпечення цієї безпеки. Це стало підставою для вибору теми та логіко-структурної схеми виконання дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження, представлене в дисертаційній роботі, є складовою науково-

дослідної роботи Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка за темами «Організаційно-економічні та технологічні засади підвищення ефективності виробництва і реалізації продукції в умовах формування інноваційної моделі розвитку агропромислового виробництва» (номер державної реєстрації 0111U005203, 2011-2015 рр.) та «Механізми підвищення конкурентоспроможності, розвитку економічного та виробничо-технологічного потенціалу суб'єктів агропромислового виробництва» (номер державної реєстрації 0116U003477, 2016-2020 рр.), а також науково-дослідної теми Інституту тваринництва Національної академії аграрних наук України «Ідентифікувати сценарії та процедури відновлення виробничо-технологічного, агроекологічного та інноваційно-інвестиційного потенціалу молочного скотарства на деокупованих територіях» (номер державної реєстрації 0124U001624, 2024-2025 рр.). У межах вказаних тем обґрунтовано теоретико-методологічні основи економічної безпеки та прикладні засади управління економічною безпекою аграрних підприємств.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає в розробці теоретичних, методологічних та прикладних основ раціонального управління економічною безпекою аграрних підприємств та впровадженні ефективних механізмів управління в сучасних умовах.

Досягнення визначеної мети потребує виконання наступних деталізованих завдань дослідження:

- вивчити економічну природу та значення основних понять, систематизувати теоретичні основи і окреслити шляхи забезпечення економічної безпеки аграрних підприємств;
- встановити структурні особливості економічної безпеки аграрних підприємств;
- визначити компоненти системи управління економічною безпекою аграрних підприємств і проаналізувати взаємозв'язки та взаємовпливи між її елементами;
- розробити методологічні основи для обґрунтування та впровадження концепції економічної безпеки аграрних підприємств;
- визначено методичні засади ідентифікації загроз економічній безпеці аграрних підприємств;
- створити методичні підходи для оцінювання показників, які впливають на рівень економічної безпеки аграрних підприємств;
- розробити теоретичні та практичні основи стратегічного управління економічною безпекою аграрних підприємств;
- визначити тенденції розвитку аграрних підприємств та встановити основи для ефективного управління їх економічною безпекою;
- обґрунтувати методи регуляції впливу держави для забезпечення

економічної безпеки аграрних підприємств;

– виявити порушення балансу у зовнішніх та внутрішніх економічних пропорціях розвитку, і оцінити їх вплив на економічну безпеку аграрних підприємств;

– опрацювати склад і особливості використання інструментів управління економічною безпекою аграрних підприємств.

Об'єкт дослідження визначено як процес управління економічною безпекою на аграрних підприємствах.

Предмет дослідження охоплює теоретичні, методологічні, методичні, і практичні основи для керування економічною безпекою аграрних підприємств, зосереджуючись на їх стабільному розвитку та зростанні економічної ефективності функціонування.

Методи дослідження. Для розробки і реалізації завдань, визначених у дисертаційній роботі, було використано різноманітні загальнонаукові та спеціальні методи дослідження. Зокрема, класифікаційно-аналітичний метод допоміг аналізувати основи та характеристики економічної безпеки аграрних підприємств; статистичні методи застосовувались для вимірювання поточного стану та тенденцій в економічній безпеці українського аграрного сектору; економіко-математичні методи використані для виявлення взаємозв'язків у системі економічної безпеки, створення показників, індикаторів, та критеріїв для оцінки. Також були використані методи аналізу та синтезу, а також порівняльні характеристики, щоб дослідити конкретні та абстрактні аспекти даної проблематики.

Теоретичні та методологічні засади дисертаційного дослідження ґрунтуються на аналізі та критичному осмисленні ключових досягнень вітчизняної та зарубіжної наукової літератури з питань управління економічною безпекою, а також із практик аграрної політики і реформування. Важливу роль у дослідженні відіграє вивчення застосування політичних інструментів економічної безпеки, які сприяють формуванню інноваційно-інвестиційних моделей розвитку та підвищенню ефективності основної діяльності аграрних підприємств.

Інформаційною базою дослідження є нормативні документи України, що стосуються національної та економічної безпеки, а також статистичні дані від Державної служби статистики України, аналітичні звіти управлінських органів агропромислової сфери і дані з аграрних підприємств. Також включено результати власних спостережень автора. Частиною інформаційного забезпечення стали також монографії та наукові статті, написані українськими та зарубіжними авторами, які досліджували питання управління економічною безпекою.

Наукова новизна одержаних результатів дисертації полягає у створенні теоретичних та методологічних основ, методичних і практичних

рекомендацій, що сприяють удосконаленню процесів управління економічною безпекою аграрних підприємств. Це дозволяє підвищити економічну результативність, налагодити процеси відтворення та забезпечити стабільний розвиток. Основні результати дисертаційної роботи та їх наукова новизна визначені наступним чином:

вперше:

– розроблено інтегровану концепцію управління процесами дотримання економічної безпеки аграрних підприємств, яка базується на принципах відстеження станів, що визначаються як безпечні або небезпечні, активізації управлінських механізмів, впровадженні необхідних інструментів та створенні складної, дворівневої структури управління, яка включає підсистеми, що займаються ідентифікацією поточних станів і реалізацією стратегій для нейтралізації потенційних загроз;

– ідентифіковано методологічні принципи управління економічною безпекою аграрних підприємств, які ґрунтуються на систематичному моніторингу, який передбачає застосування методів оцінювання фінансової стабільності, виявлення ключових тенденцій у розвитку економічного потенціалу підприємств, визначення стратегічних напрямів, вибір стратегічних альтернатив, формування стратегій і розробку управлінських рішень для забезпечення економічної безпеки аграрних підприємств;

– обґрунтовано структурування процесу дотримання економічної безпеки аграрних підприємств шляхом визначення зовнішніх факторів та викликів, що впливають на вказані процеси з окремою ідентифікацією ключових компонент економічної безпеки, включно з інвестиційною, виробничою, науково-технічною, сировинно-ресурсною, фінансовою, енергетичною, кадровою, правовою та екологічною безпекою, а також встановленням зв'язку цих компонент з механізмами та інструментарієм управління дотриманням економічної безпеки аграрних підприємств;

удосконалено:

– архітектуру інтегрованого механізму управління економічною безпекою аграрного підприємства, в основі якої лежить синтетичний підхід до поєднання організаційного, економічного, фінансового, страхового та цінового механізмів дотримання економічної безпеки основної діяльності з подальшою ідентифікацією їх системних ознак на критеріях емерджентності, адаптивності та адитивності, а також системо-значимих й системо-утворюючих ознак та пропорцій поєднання їх складових;

– визначення загроз економічній безпеці аграрних підприємств за допомогою аналізу їх змісту, форм прояву, а також дослідження причинно-наслідкових зв'язків між ними на основі врахування системності та синергічного впливу виявлених факторів на фінансово-економічний стан

та поведінку підприємств.;

– методичний підхід до оцінювання безпечності діяльності аграрних підприємств, яка базувалася на порівнянні результатів використання різних методів визначення фінансово-економічної стійкості з параметрами відтворення вкладеного капіталу та ефективності реалізації економічного потенціалу, що в кінцевому результаті дозволяло оцінити рівень економічної безпеки основної діяльності аграрного підприємства;

– систематизацію інструментарію управління економічною безпекою на аграрних підприємствах, що передбачала формалізацію груп інструментів та засобів, націлених на підвищення конкурентоспроможності, обережне стримування загроз для забезпечення відтворення, та спрямоване стимулювання розвитку економічного потенціалу підприємства;

набуло подальшого розвитку:

- наукове тлумачення дефініції «система управління економічною безпекою аграрного підприємства», яка охоплює методи моніторингу, виявлення потенційних загроз та інструменти для внесення змін у внутрішнє та зовнішнє середовище підприємства;

- тлумачення терміну «економічна безпека аграрних підприємств» як стану, що визначається залежностями та взаємодією різних процесів у зовнішньому та внутрішньому середовищі, важливою частиною чого є визначення критеріїв для оцінювання безпечних станів діяльності аграрних підприємств;

- визначення типології структурних складових системи управління економічною безпекою, яка включає різноманітні функціональні компоненти: екологічні, ресурсні, фінансові, інтеграційні, моніторингові, інформаційні, виробничі, технічні, кадрові, збутові, наукові, інноваційні, а також компоненти управління запасами, страхове забезпечення, державне регулювання;

- ідентифікація ключових аспектів розвитку аграрного виробництва та аграрного ринку, особливо з огляду на цінову політику та регуляторні механізми, які можуть впливати на економічну безпеку та конкурентоспроможність аграрних підприємств;

- визначення стратегічних альтернатив для управління економічною безпекою, що охоплює різні сценарії розвитку підприємств: обмежене зростання, інтенсивне зростання, скорочення діяльності, на основі яких формуються специфічні стратегії;

- організаційно-управлінські підходи до раціоналізації та упорядкування принципів регуляторного впливу, спрямованого на підтримку економічної безпеки аграрних підприємств, що передбачає структурування відповідних правових та нормативних засад.

Практичне значення одержаних результатів. Отримані в

дисертаційному дослідженні наукові результати можуть бути використані аграрними підприємствами та органами державного управління агропромисловим розвитком в процесі формування та вдосконалення політики дотримання економічної безпеки аграрних підприємств, при розробці конкретних програм та проектів в аграрній сфері.

Результати дисертаційного дослідження, висновки та рекомендації, що містяться у роботі схвалені та використовуються у практичній діяльності ТОВ «Агрофірма імені Гагаріна» Чугуївського району Харківської області (довідка № 87 від 02.04.2024 р.), ТОВ «Агро Контур» Сумського району Сумської області (довідка № 065 від 12.02.2024 р.), ФГ «Натон» Сумського району Сумської області (довідка № 32 від 15.02.2023 р.), а також в навчальному процесі при підготовці здобувачів ступеня доктора філософії в Інституті тваринництва Національної академії аграрних наук України (довідка № 87-01/а від 12.03.2024 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаною науковою працею, в якій викладено авторський підхід щодо методології дослідження проблем економічної безпеки аграрних підприємств та вдосконалення механізму реалізації концепції управління нею. Наукові положення, висновки і рекомендації, які виносяться на захист, одержані автором самостійно. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертаційній роботі використані лише ті ідеї та положення, які отримані автором особисто.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні та методологічні положення й результати дисертаційного дослідження доповідалися автором на міжнародних та вітчизняних науково-теоретичних і науково-практичних конференціях, конгресах та семінарах, а саме: Круглий стіл «Правові виклики сучасності» (Харків, 2022), Monthly International Scientific and Practical Conference «Modern Theories and Best Practices» (Tallinn, 2023); IX міждисциплінарна науково-практична конференція «Актуальні питання сучасного соціогуманітарного знання» (Харків, 2023), VII Міжнародна науково-практична конференція «Управління розвитком соціально-економічних систем» (Харків, 2023), Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання фінансів, економіки, обліку і менеджменту: теорія і практика» (Кропивницький, 2024), II Міжнародна науково-практична конференція «Інноваційні технології маркетингу і менеджменту в умовах трансформаційних змін» (Хмельницький, 2024).

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи опубліковано у 27 наукових працях загальним обсягом 16,2 ум. друк. арк., 13 одноосібних, в тому числі: 17 статей у вітчизняних наукових фахових виданнях з економічних наук, 4 статті у зарубіжних наукових періодичних виданнях, які індексуються у міжнародних наукометричних базах Scopus

та WoS, а також 6 публікацій в інших виданнях.

Структура і обсяг дисертації. Дисертаційна робота викладена на 360 сторінках, у тому числі основного тексту – 328 сторінок, складається зі вступу, п'яти розділів з висновками до кожного з них, загальних висновків та списку використаних літературних джерел, який поєднує 252 найменування. Дисертація містить 35 таблиць та 14 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У першому розділі «**Теоретичні основи управління економічною безпекою аграрних підприємств**» систематизовано та розвинуто понятійно-категоріальний апарат досліджень процесів управління дотриманням економічної безпеки аграрних підприємств, впорядковано наукові підходи до вивчення вказаної проблематики з обґрунтуванням на цій основі концептуальних засад управління дотриманням економічної безпеки аграрних підприємств, визначено структурні, організаційно-правові та нормативні особливості дотримання економічної безпеки в діяльності аграрних підприємств.

В дослідженні встановлено, що економічна безпека означає надійний і всебічно забезпечений захист економічних інтересів суб'єкта відносин від внутрішніх та зовнішніх загроз, а також від прямих і непрямих матеріальних збитків, а отже велику кількість показників економічної безпеки рекомендується згрупувати у два блоки: ресурсні показники та інтегральні показники. Показники другого блоку відображають діалектичний синтез економічної модернізації, економічної ефективності та економічної безпеки. Створення на їх основі інтегральних індикаторів допомагає відображати процеси, явища та тенденції у сфері господарювання, інвестиційного клімату, фінансових можливостей та економічної безпеки аграрних підприємств.

Критичний аналіз теоретичних та прикладних поглядів й позицій доводить доцільність використання у науковому обігу терміну «економічна безпека аграрних підприємств». Цей термін визначає стабільний стан аграрного підприємства, який забезпечує безперервний і розширений характер відтворювальних процесів, підтримуючи стабільність організаційно-управлінських процедур для доступу та поєднання ресурсів виробничо-комерційного процесу. Це дозволяє підприємству досягати економічних результатів, що відповідають основним цілям його діяльності. Більшість підприємств, що перебувають у такому стані, можуть задовольнити мінімальні потреби суспільства у сільськогосподарській продукції, сировині для інших галузей економіки, а також забезпечити соціальні, продовольчі потреби та створення страхових запасів на випадок форс-мажорних ситуацій та внутрішніх і зовнішніх

загроз.

Пропонуються такі базові цільові орієнтири для управління економічною безпекою аграрних підприємств, спрямовані на забезпечення економічної безпеки в аграрному секторі: забезпечення безперервного розширеного відтворення аграрних підприємств, незалежно від зовнішніх негативних факторів; розвиток особливо важливих та пріоритетних галузевих напрямів спеціалізації підприємств; надійний контроль над стратегічними ресурсами, їх збереженням, поповненням та можливістю негайного використання в надзвичайних ситуаціях; розвиток кадрового забезпечення основної діяльності аграрних підприємств.

Варто зазначити, що законодавче та нормативно-правове забезпечення економічної безпеки аграрних підприємств є недосконалим. Відсутній окремий правовий документ, який визначав би політику економічної безпеки, а наявні регуляторні концепції фактично не орієнтовані на захист економічних інтересів. Основні недоліки сучасної правової бази забезпечення економічної безпеки, зокрема її галузевих аспектів, полягають у тому, що, по-перше, багато нормативних актів були сформовані в рамках колишньої системи державного управління і не відповідають сучасним вимогам захисту об'єктів економічної безпеки, а, по-друге, чинне законодавство не є цілісною системою норм, що забезпечує ефективний захист інтересів суб'єктів від загроз їх економічної безпеки, таких як підрив конкурентоспроможності підприємств, корупція, промислове шпигунство, фінансові махінації.

У рамках загального концептуального підходу до розуміння сутності економічної безпеки підприємств аграрного сектора, дисертація надає визначення основним поняттям, без яких неможливе дослідження даної предметної сфери. Підкреслюючи зв'язок між економічною безпекою аграрних підприємств та продовольчою безпекою держави, робота доводить, що аграрне виробництво, завдяки своїй важливості та галузевій специфіці, виступає стабілізатором у системі продовольчої безпеки. Ба більше, завдяки аграрному виробництву створюються ресурси для багатьох галузей промисловості та сфери виробничих послуг.

В роботі виявлено відмінність між двома аспектами управління дотриманням економічної безпеки аграрних підприємств, а саме: захистом та розвитком (сприянням). При цьому в контексті ідентифікації методів, засобів та інструментів управління найбільший інтерес становлять саме проблемні питання розвитку. Встановлено, що основним наслідком заходів з дотримання економічної безпеки аграрних підприємств є досягнення та підтримання належного рівня доходів товаровиробників та, відповідно, сільського населення, частина якого є зайнятим в аграрних підприємствах.

У другому розділі «**Методологічні засади управління економічною безпекою аграрних підприємств**» обґрунтовано засади

використання системного підходу до формування концепції управління економічною безпекою аграрних підприємств, визначено критерії оцінки їх економічно безпечного стану, принципи управління економічною безпекою на мікрорівні, методологію реалізації концепції раціонального управління економічною безпекою аграрних підприємств, встановлено роль та місце економічної безпеки аграрних підприємств у структурі економічної безпеки галузей, сфер та секторів національної економіки, а також сформовано систему методичних підходів до оцінки економічної безпеки аграрних підприємств.

Методологія раціонального управління економічною безпекою аграрних підприємств повинна базуватися на комплексному розумінні та використанні існуючих інструментів для оцінки міжгалузевих і функціональних зв'язків із суб'єктами інших сфер агропромислового виробництва, а також учасниками продуктових, ресурсних і фінансових ринків. Економічна безпека аграрних підприємств тісно пов'язана з розвитком суб'єктів цільових ринків їхньої продукції та ресурсів сільськогосподарського виробництва.

Основною метою заходів щодо забезпечення економічної безпеки аграрних підприємств є досягнення справжнього економічного зростання. Цей процес стикається з певними загрозами (рис. 1). У представленій схемі узагальнено взаємозв'язки загроз економічної безпеки підприємств аграрного сектора на різних рівнях з точки зору їх змісту та форм прояву. Виявлено, що структура економічної безпеки аграрних підприємств є складною та багатогранною, і включає такі складові: інвестиційна безпека, виробнича безпека, науково-технологічна безпека, сировинно-ресурсна безпека, фінансова безпека, енергетична безпека, кадрова безпека, правова безпека та екологічна безпека. Враховуючи цю складність, доцільно базувати методологію дослідження на теорії економічних систем. У дисертації розглядаються системи, що стосуються економічної безпеки аграрних підприємств, а саме: екологічна, ресурсна, фінансово-кредитна, управління запасами, страхового забезпечення, державного регулювання, інтеграційна, моніторингова, інформаційна, виробнича, техніко-технологічна, кадрова, збутова, наукового та інноваційного забезпечення.

Виявлено, що система управління економічною безпекою аграрних підприємств може включати такі підсистеми: забезпечення, функціональну, цільову, контролюючу та регулюючу. Ця система управління пов'язана з підсистемами фінансового, матеріально-технічного, інформаційного та кадрового забезпечення. Управління економічною безпекою підприємств аграрного сектора передбачає швидку та ефективну реакцію на зміни зовнішнього середовища завдяки заздалегідь розробленим альтернативним варіантам управлінських рішень, що враховують різні дії залежно від ситуації.

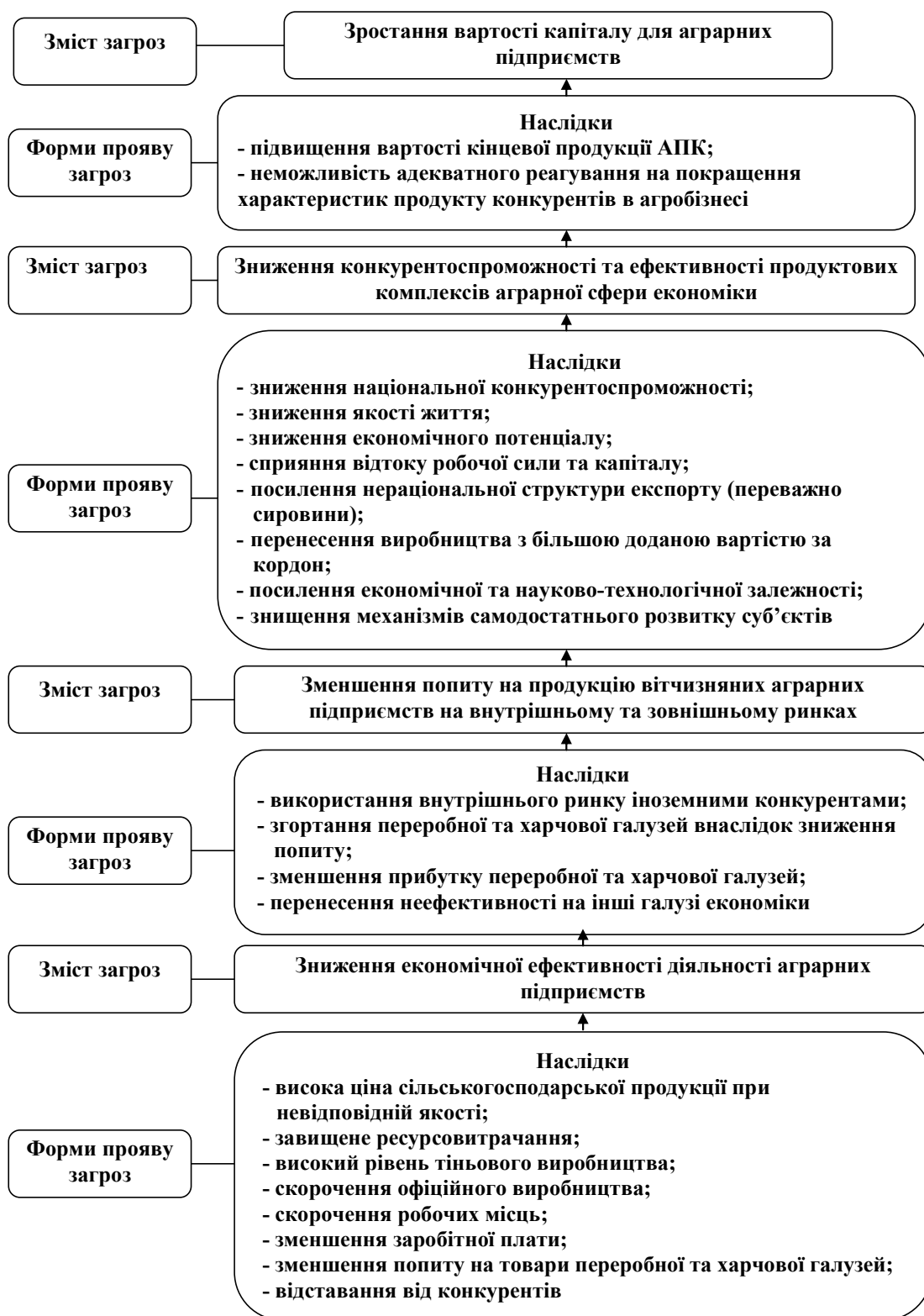

Рис 1. Типологія загроз економічної безпеки аграрних підприємств

Основна мета управління безпекою полягає в забезпеченні сталого розвитку та стабільного фінансово-економічного стану, незалежно від

економічних, політичних та соціальних змін у зовнішньому середовищі. При цьому більшість джерел і каталізаторів змін, що становлять загрозу економічній безпеці аграрних підприємств, походять із зовнішнього середовища підприємства (рис. 2).

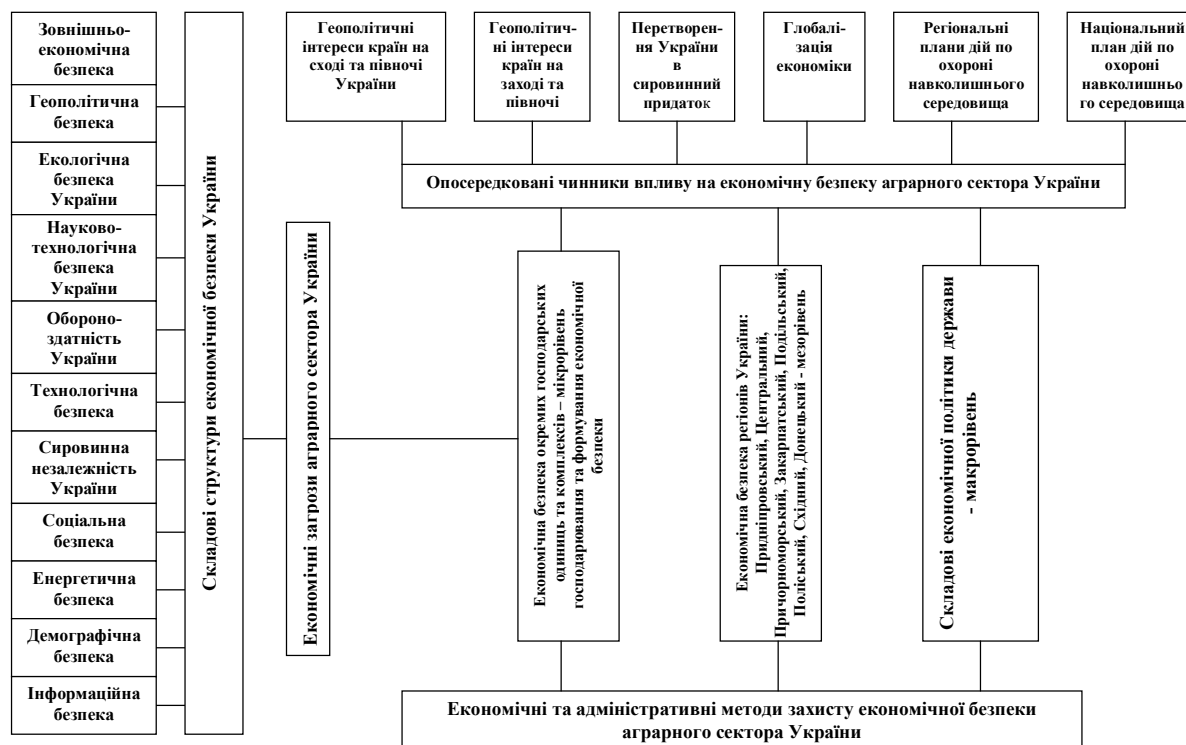

Рис. 2. Зовнішні фактори та виклики процесу дотримання економічної безпеки аграрних підприємств

Серед внутрішніх загроз економічній безпеці аграрного підприємства слід виділити: управлінські загрози (стратегічні та локальні); виробничі загрози; інноваційні загрози; техніко-технологічні загрози; фінансові загрози (платіжні, інвестиційні, комерційні); природно-екологічні загрози. Сутність забезпечення економічної безпеки аграрних підприємств необхідно досліджувати через систему критеріїв та індикаторів. Основним критерієм економічної безпеки аграрного підприємства є здатність зберігати або швидко відновлювати критичний рівень відтворення в умовах кризових ситуацій.

На рівень економічної безпеки підприємств аграрного сектора може впливати широкий спектр факторів, які характеризуються ознакою емерджентності, що призводить до синергії впливу. До цих факторів належать: забезпеченість земельними ресурсами; ступінь деградації сільськогосподарських земель; рівень відтворення основних засобів; ринкова позиція підприємства; конкурентна структура цільового ринку; доступність трудових ресурсів.

Концепція управління економічною безпекою аграрних підприємств,

обґрунтована в дисертації, базується на моніторингу економічно безпечних та небезпечних станів, активізації механізмів, впровадженні необхідних інструментів та створенні дворівневої системи управління. Ця система включає підсистеми для ідентифікації станів та реалізації стратегій усунення загроз (рис. 3).

Рис. 3. Структура систем управління економічною безпекою аграрних підприємств

У дослідженні встановлено, що основними принципами створення систем управління економічною безпекою аграрних підприємств є:

адаптивність до зовнішніх умов та рівня розвитку економічного потенціалу; гнучкість у мобілізації інструментів для усунення та уникнення загроз і ризиків; адитивність у залученні засобів стратегічного, тактичного та оперативного управління основною діяльністю.

У третьому розділі «Структурно-динамічні тенденції рівня управління економічною безпекою аграрних підприємств» досліджено особливості державного регулювання для забезпечення сталого розвитку аграрних підприємств, розроблено систему інструментів для управління їх економічною безпекою, а також визначено динамічні особливості використання цих інструментів в залежності від загроз зовнішнього середовища.

Інструменти реалізації концепції економічної безпеки аграрних підприємств для забезпечення їх сталого розвитку базуються на аналізі поточного стану, встановленні цілей, принципів та критеріїв сталого і безпечного розвитку, визначенні ключових параметрів стратегії економічної безпеки та конкретизації заходів для її впровадження (рис. 4).

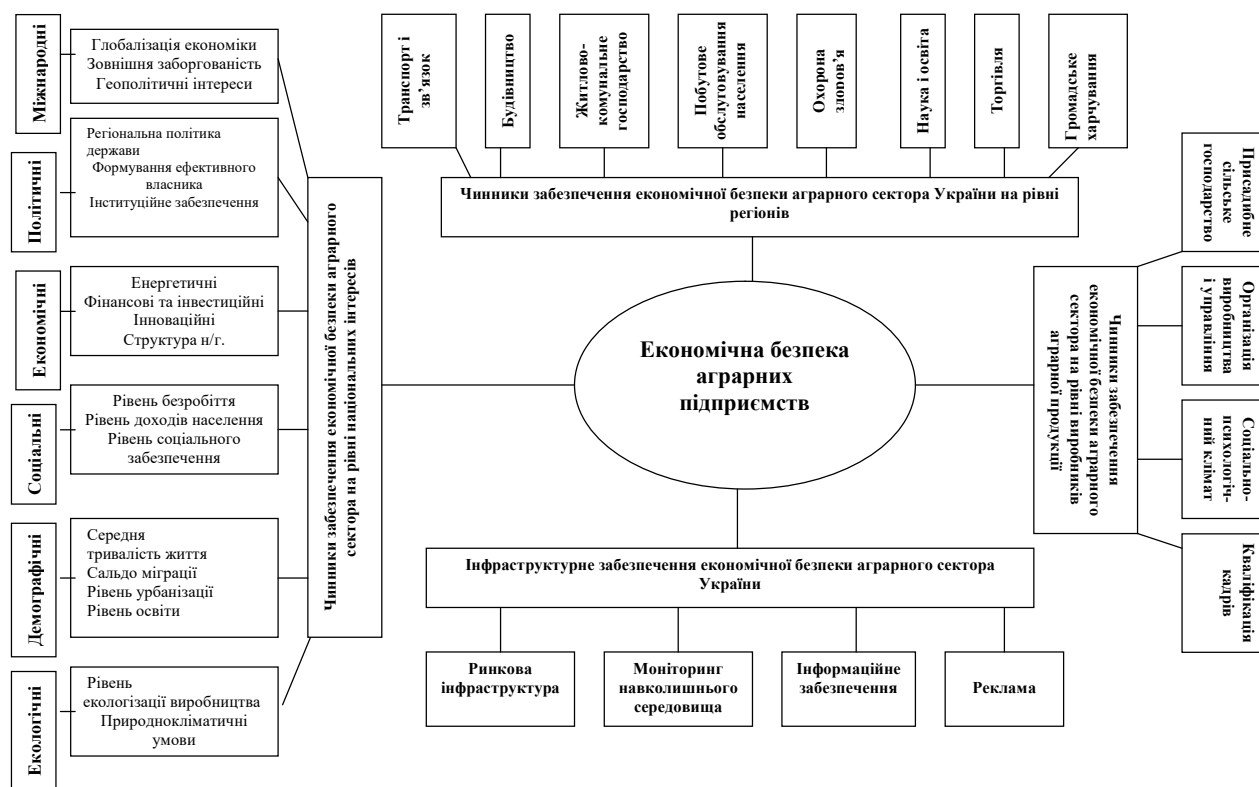

Рис. 4. Інструменти управління процесом дотримання економічної безпеки аграрних підприємств

Важливими чинниками економічної безпеки аграрних підприємств є зміни в конкурентних відносинах на ресурсних ринках, воєнно-політичні виклики, висока вартість позикового капіталу, складні умови для експорту

сільськогосподарської продукції та імпорту ресурсів, а також втручання влади у виробничо-фінансову діяльність підприємств. Під час перехідного етапу реформ необхідно впровадити соціально-орієнтований державний механізм, який би спрощував умови діяльності аграрних підприємств, віддаючи пріоритет розвитку аграрного сектора економіки.

Діяльність вітчизняних аграрних підприємств характеризується низьким рівнем економічної ефективності, що свідчить про неповне використання їхнього економічного потенціалу. Найвищий рівень рентабельності досягається у виробництві товарного насіння соняшника, який протягом 2001-2023 років коливався в межах 60,0-78,9%. Рентабельність виробництва зерна не має стабільної тенденції і варіювала в той самий період від -0,5% до 38,7%.

Виробництво більшості видів тваринницької продукції в аграрних підприємствах або є збитковим, або ледве забезпечує просте відтворення. Очевидно, що в умовах ринкової економіки збиткове виробництво не може існувати без державної підтримки. Основний потенціал для збільшення виробництва зерна полягає в підвищенні врожайності зернових культур. Потенційна врожайність зернових у виробничих умовах в Україні становить: пшениця – 7,0 т/га, ячмінь – 4,5 т/га, кукурудза – 8,0 т/га, жито та інші зернові – 3,0 т/га. Це підтверджується досягненнями окремих господарств, які навіть у складних економічних умовах та за сприятливих кліматичних умовах отримують по 60-80 ц пшениці та понад 100 ц кукурудзи з гектара, при цьому собівартість цього зерна є нижчою за рахунок об'єктивної дії ефекту масштабу.

Необхідність запобігання загрозам економічній безпеці, стабілізація аграрного виробництва та забезпечення його економічного зростання повинні вирішуватися через вдосконалення державного регулювання та саморегулювання діяльності господарюючих суб'єктів у системі економічного механізму, який відповідає ринковій економіці. Економічна безпека аграрного сектора може бути гарантована як на мікроекономічному рівні, тобто на рівні підприємств-товаровиробників, так і на макроекономічному рівні завдяки фінансовому контролю. Це відображається у вдосконаленні фіскально-податкової та фінансово-кредитної політики держави щодо галузей сільськогосподарського виробництва, управлінні розвитком соціально-економічних процесів, антикризової стратегії і тактики самих підприємств, а також управлінні їх економічною діяльністю, включаючи нарощування експортного потенціалу аграрного сектора.

У дослідженні було вдосконалено методичний підхід до оцінки безпеки діяльності аграрних підприємств шляхом зіставлення результатів методів визначення фінансово-економічної стійкості з параметрами відтворення авансованого капіталу та ефективністю реалізації

економічного потенціалу підприємства. На основі цих даних визначався рівень економічної безпеки основної діяльності аграрних підприємств за допомогою рейтингових оцінок. Результати застосування цього підходу для підприємств Харківської області наведено в табл. 1. Встановлено, що майже третина аграрних підприємств є збитковими, 52% підприємств перебувають у стані економічної небезпеки за критерієм відтворення, 68% – за критерієм ефективності реалізації економічного потенціалу, а середній результат інтегральної оцінки рівня економічної безпеки аграрних підприємств у 2021 році за 100-бальною шкалою не перевищував 27.

Таблиця 1

Результати інтегральної оцінки дотримання економічної безпеки в аграрних підприємствах Харківської області в 2021 році

Групи підприємств за рівнем рентабельності	Кількість підприємств у групі	Рівень рентабельності, %	Коефіцієнт абсолютної плато-спроможності	Середнє значення рейтингового показника економічної безпеки	Характер дотримання економічної безпеки
збиткові	107	-14	0,21	2	небезпечний стан (до 30)
0,1-15,0%	176	3,5	0,72	8	небезпечний стан (до 30)
15,1-30,0%	119	17,2	0,98	52	незахищений безпечний стан (від 31 до 60)
30,1-45,0%	33	37,3	1,36	74	захищений безпечний стан (понад 61)
понад 45,1%	21	54,9	4,73	89	захищений безпечний стан (понад 61)
Разом (в середньому) по виборці	456	7,8	0,9	27	незахищений безпечний стан

Встановлено, що важливу роль в управлінні економічною безпекою аграрних підприємств відіграє застосування маркетингово-збутових інструментів. Саме на збутовій стадії виробничо-комерційного циклу формуються економічні результати основної діяльності, розмір яких визначає перебіг відтворювальних процесів і створює можливості для розвитку підприємств.

В дослідженні виконано аналіз структурно-динамічних тенденцій збутової діяльності аграрних підприємств і виявили існуючі недоліки (рис. 5). Встановлено, що домінування посередницьких каналів ринкового розподілу на ринку сільськогосподарської продукції призводить до неповної та негармонійної реалізації економічних інтересів підприємств-

товаровиробників. Вказане змушує товаровиробників активніше використовувати інтеграційні інструменти для забезпечення власної економічної безпеки з метою максимізації результатів збутової діяльності.

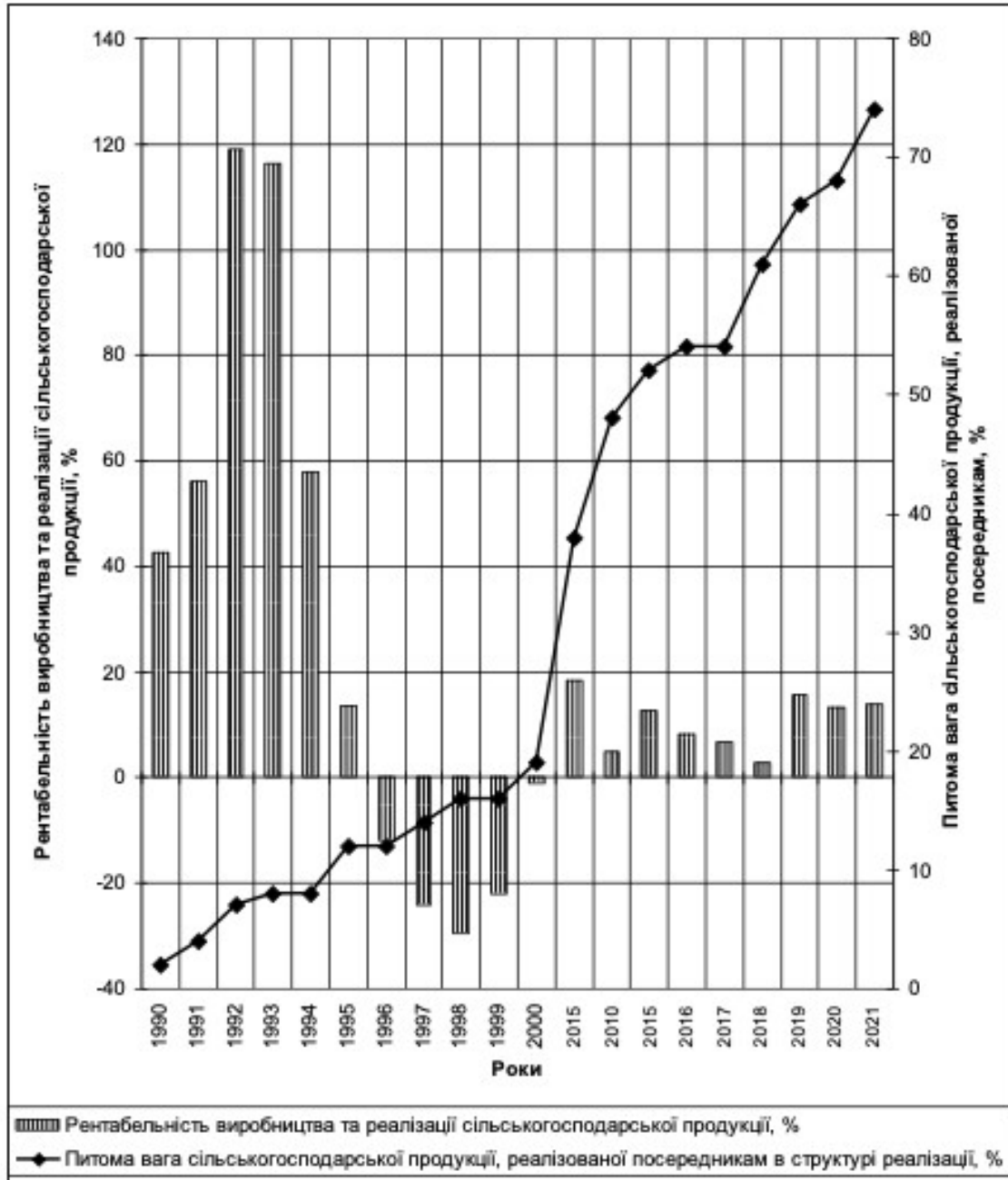

Рис. 5. Співставлення динаміки економічної ефективності функціонування аграрних підприємств та використання посередницьких каналів збуту продукції в Україні в 1990-2021 рр.*

На основі аналізу структурно-динамічних тенденцій рівня економічної ефективності діяльності аграрних підприємств, розвитку їх економічного потенціалу та динаміки рівня економічної безпеки було

ідентифіковано фактичні та раціональні пропорції розвитку суб'єктів функціональних сфер аграрного виробництва. Встановлено, що досягнутий рівень реалізації економічних інтересів аграрних підприємств створює значні виклики та загрози для їх економічної безпеки. Доведено, що для подолання цих викликів необхідно мобілізувати інструменти для підвищення конкурентоспроможності та економічної ефективності діяльності аграрних підприємств шляхом створення конкурентних переваг, особливо в сфері ціноутворення на вироблену сільськогосподарську продукцію.

На основі визначення структурно-динамічних тенденцій економічної ефективності аграрних підприємств, їхнього економічного потенціалу та динаміки економічної безпеки, було ідентифіковано фактичні та раціональні пропорції розвитку суб'єктів функціональних сфер аграрного виробництва. Встановлено, що поточний рівень реалізації економічних інтересів аграрних підприємств створює значні виклики та загрози їх економічній безпеці. Доведено, що для подолання цих викликів необхідно мобілізувати інструменти для підвищення конкурентоспроможності та економічної ефективності діяльності аграрних підприємств, зокрема, шляхом створення конкурентних переваг у сфері ціноутворення на сільськогосподарську продукцію.

Встановлено, що інструменти управління економічною безпекою доцільно систематизувати за функціональними ознаками, зокрема:

- інструменти підвищення конкурентоспроможності підприємств та їх продукції;
- інструменти інерційного стримування загроз, зокрема зважена ділова активність, використання засобів диференціації та диверсифікації постачання ресурсів та збуту продукції для нормалізації відтворення;
- інструменти цільового стимулювання розвитку економічного потенціалу аграрних підприємств на основі врахування орієнтирів розвитку перспективних галузевих та функціональних напрямів діяльності.

У четвертому розділі **«Механізми управління економічною безпекою аграрних підприємств»** визначено сутність та науково-прикладні основи стратегічного управління економічною безпекою аграрних підприємств, а також склад і суть механізмів управління з урахуванням різних факторів, що впливають на економічну безпеку аграрних підприємств.

Управління економічною безпекою аграрних підприємств потребує побудови відповідних функціональних систем в менеджменті аграрних підприємств, завдяки використанню яких, з одного боку, спрощується та впорядковується моніторинг їх стану, здійснюється імплементація організаційного, економічного, фінансового, страхового та цінового механізмів дотримання економічної безпеки (рис. 6).

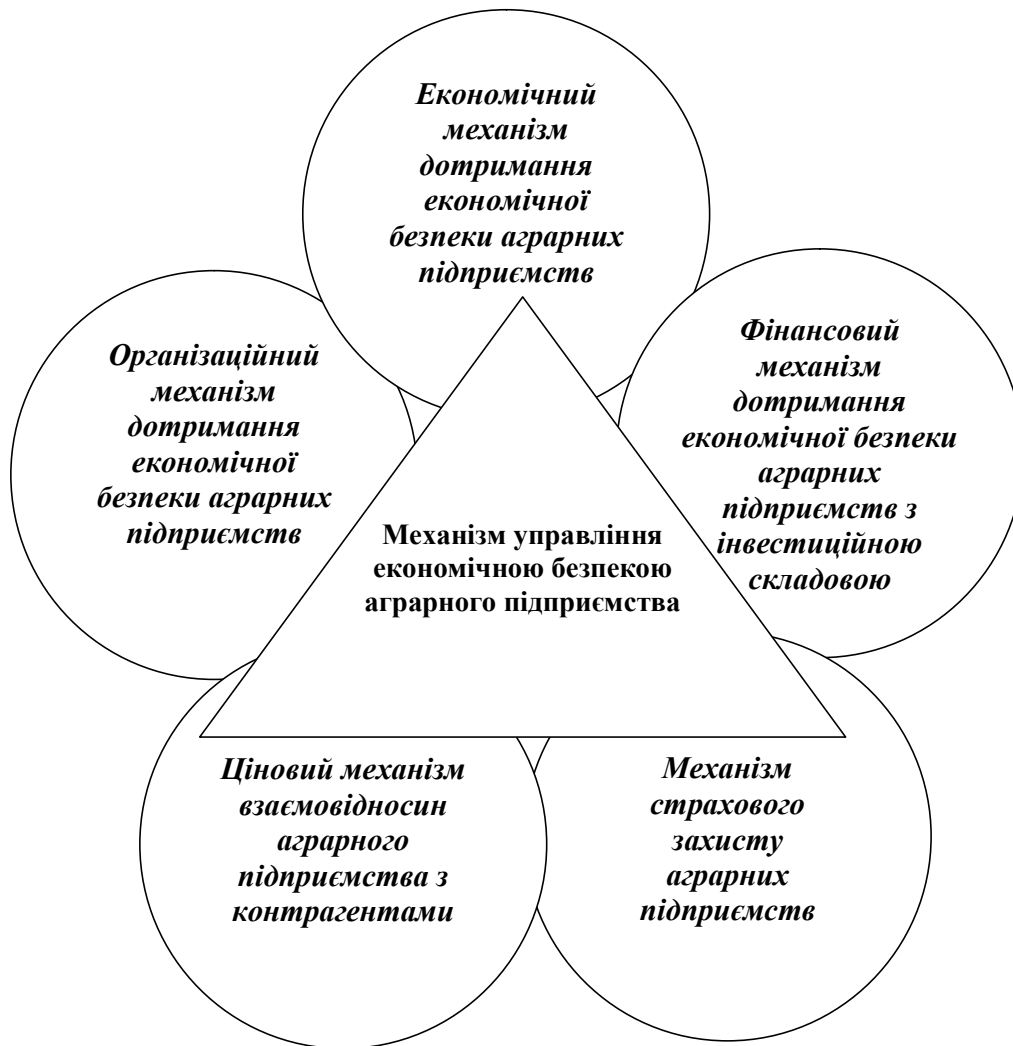

Рис. 6. Загальна структура механізму управління економічною безпекою аграрного підприємства

Дослідження показали, що система управління економічною безпекою аграрних підприємств повинна функціонально поєднувати підсистему ідентифікації та управління загрозами, а також підсистему управління змінами у внутрішніх відносинах підприємства і його економічних взаєминах із зовнішніми суб'єктами. Управління економічною безпекою охоплює всі рівні менеджменту підприємства (стратегічний, тактичний та оперативний) та всі функції (планування, організацію, контроль та регулювання). Підсистема управління загрозами спрямована не лише на подолання загроз, але й на прогнозування їх виникнення та запобігання кризовим ситуаціям на підприємстві.

Основне завдання впровадження концепції управління економічною безпекою аграрного підприємства полягає у визначенні його економічної та управлінської стратегії для підтримання балансу реалізації економічних

інтересів в умовах конкуренції. Це завдання включає забезпечення балансу між аграрним підприємством і його зовнішнім середовищем шляхом виробництва продукції за рахунок внутрішнього потенціалу підприємства та обміну цієї продукції на необхідні ресурси з зовнішнього середовища у процесі відтворення. При цьому необхідно постійно контролювати появу можливостей і загроз, що виникають через зміни в зовнішньому середовищі, щоб забезпечити економічну безпеку підприємства.

Аналіз економічного потенціалу аграрного підприємства допомагає виявити його сильні та слабкі сторони. У дослідженні обґрунтовано характеристики сильних і слабких сторін, а також загроз і можливостей для здійснення економічно безпечної діяльності, які слід враховувати при створенні систем управління економічною безпекою аграрних підприємств:

- сильні сторони: компетентність; наявність фінансових ресурсів; кваліфіковані співробітники; репутація серед покупців; лідерство на ринку; захищеність від конкуренції; сучасні технології; переваги в області витрат обігу; наявність інноваційних можливостей; надійний і перевірений менеджмент;

- слабкі сторони: відсутність чітких стратегічних напрямів; погіршення конкурентної позиції; застаріле обладнання; порівняно низька прибутковість; недостатні управлінські здібності та поверхневе розуміння проблем; недостатня компетентність і кваліфікація працівників; низький рівень організації моніторингу виконання стратегії; конкурентні недоліки; відставання у впровадженні інновацій; низькі маркетингові можливості; нездатність фінансувати стратегічні зміни;

- можливості: вихід на нові ринкові сегменти; збільшення різноманітності взаємопов'язаних продуктів; вертикальна інтеграція; можливості удосконалення стратегії; прискорене зростання ринку;

- загрози: ймовірність появи нових конкурентів; зростання продажу товарів-замінників; уповільнення зростання ринку; несприятлива державна регуляторна політика; посилення конкурентного тиску; спад і затухання ділового циклу; зростання ринкової сили покупців і постачальників; зміна потреб і смаків покупців; негативні демографічні зміни.

Важливу роль в управлінні економічною безпекою аграрних підприємств відіграє ідентифікація стратегічних альтернатив під час стратегічного планування їх розвитку. Як показали результати досліджень, основними альтернативами для генерування стратегій розвитку вітчизняних аграрних підприємств є: обмежене зростання, зростання, скорочення та поєднання.

Вибір стратегії управління економічною безпекою аграрних підприємств повинен включати створення різних стратегій, що дозволяють досягати цілей підвищення економічної ефективності. Їхній аналіз і

корекція повинні бути доведені до рівня, який відповідає цілям розвитку підприємства та реалізації загальної стратегії. У дисертації запропоновано наступний підхід до аналізу альтернатив і вибору стратегії: спочатку розробити стратегію, що дозволить досягти поставлених цілей, а потім довести цю стратегію до рівня, що відповідає цілям розвитку підприємства та формування загальної стратегії.

Оцінка і контроль реалізації стратегії є заключним етапом процесу управління економічною безпекою аграрного підприємства. Оцінка включає порівняння результатів роботи з місією і цілями, а також аналіз участі підприємства в реалізації стратегії. Основна функція стратегічного контролю полягає в постійному відстеженні отриманих результатів і порівнянні їх з поставленими цілями, а також у підготовці коригувальних заходів для діючої стратегії з огляду на досягнутий рівень ефективності діяльності.

Проведені дослідження дозволили формалізувати перелік основних методів для запобігання і подолання загроз економічній безпеці аграрних підприємств. До таких методів належать: реструктуризація, диверсифікація і диференціація, трансформація організаційних форм управління, банкрутство, санація, впровадження антикризових інновацій, антикризова кадрова політика, використання консалтингу, реінжиніринг бізнес-процесів аграрного підприємства.

У п'ятому розділі **«Імплементация та розвиток інструментів управління економічною безпекою аграрних підприємств»** розроблено модель моніторингу економічної безпеки аграрних підприємств та процедури генерування управлінських рішень за результатами її застосування, ідентифіковано процедури реагування на інвестиційні, структурні, функціональні та цінові загрози економічній безпеці аграрних підприємств.

Моніторинг економічної безпеки аграрного підприємства – це система спостереження за динамікою впливу дестабілізуючих факторів та загроз. Сутність системи моніторингу полягає в ідентифікації та класифікації економічного стану, проведенні кількісної оцінки ступеня кризи, а також у виявленні, аналізі та подальшій локалізації факторів, що порушують стабільний, поступовий і сталий розвиток окремих сфер функціонування і виробничо-комерційної системи підприємства в цілому.

Дослідження підтверджують, що основними цілями моніторингу економічної безпеки аграрних підприємств можуть бути: оцінка поточного стану і динаміки розвитку протягом визначеного періоду відповідно до встановлених критеріїв економічної безпеки; виявлення деструктивних тенденцій і визначення відповідності економічних процесів інтересам підприємства; визначення причин, джерел, характеру та інтенсивності впливу негативних тенденцій на економічний потенціал підприємства;

прогнозування наслідків впливу загроз на потенціал і життєдіяльність підприємства; системне аналітичне вивчення поточної ситуації, процесів і тенденцій її розвитку; розробка цільових заходів щодо протидії загрозам виробничо-комерційній системі підприємства.

Беручи до уваги кількісний та якісний аналіз економічної безпеки аграрного сектора, проведений у дисертаційному дослідженні, можна виділити такі основні варіанти нейтралізації загроз для забезпечення економічної безпеки підприємств України: 1) підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств; 2) інерційне стримування загроз для підтримки відтворення; 3) цільове стимулювання розвитку економічного потенціалу аграрного підприємства.

З розглянутих варіантів найоптимальнішим у більшості випадків є третій варіант. В контексті використання інструментів управління економічною безпекою аграрних підприємств, нами було розглянуто механізм реалізації продукції аграрних підприємств у двох аспектах: з інституційної точки зору та через структуру ринку з метою покращення умов реалізації аграрної продукції. Це дозволило реалізувати комплексно-цільовий підхід в управлінні та забезпечити гнучку тактичну політику пристосування до вимог споживачів. Основними підходами в цьому аспекті є можливість закріплення на цільовому сегменті ринку як чинника забезпечення безпечного розвитку аграрного підприємства, що передбачає створення економії за рахунок ефекту масштабу або кривої досвіду; інновації в напрямку підвищення інтенсивності капіталу; інновації, які створюють цінові конкурентні переваги; товарна або ринкова інновація, що може уніфікувати різнотипні ринкові потреби.

В дослідженні звертається увага на те, що аграрні підприємства повинні самостійно розробляти інвестиційні програми, які забезпечать їх сталий та безпечний розвиток, а також самостійно визначати відповідні фінансові ресурси. Завдання, які стоять перед агропромисловим комплексом України, полягають у стимулюванні процесів накопичення й ефективного використання інвестиційних ресурсів відповідно до пріоритетів економічного зростання та перспектив інноваційного розвитку.

При цьому було виявлено, що функції ринкової інфраструктури, які впливають на стан та тенденції економічної безпеки аграрних підприємств, можуть сприяти полегшенню реалізації інтересів учасників ринкових відносин; підвищенню оперативності та ефективності функціонування ринку через спеціалізацію окремих суб'єктів економіки і видів діяльності; вдосконаленню форм юридичного та економічного контролю, державного і суспільного регулювання ділової практики.

У запобіганні економічним та фінансовим загрозам для економічної безпеки аграрних підприємств важливу роль відіграє цінова ситуація на ринку сільськогосподарської продукції. Заходи, спрямовані на усунення

цих загроз, повинні включати: відсутність або мінімізацію деструктивного впливу на торгівлю чи виробництво; збільшення фінансування через урядові бюджетні програми, а не за рахунок споживачів продуктів харчування. Аналіз структури та обсягів заходів державної підтримки аграрного сектора показує, що рівень їх відповідності вимогам міжнародних інституцій ще дуже низький і потребує значної адаптації до міжнародних стандартів.

У роботі розглянуто кілька основних методів оцінки ефективності державного регулювання економічної безпеки аграрного сектора. Кожен з них має свої переваги і недоліки та застосовується в залежності від конкретних аналітичних, практичних цілей і наявності статистичних даних. Найпростішим показником оцінки ефективності державного регулювання економічної безпеки аграрного сектора через механізм субсидій або оподаткування сільського господарства є номінальний коефіцієнт захисту. Найбільш комплексними показниками є показники прямих і непрямих субсидій і податків як фактори забезпечення безпечного економічного розвитку аграрних підприємств.

Для швидкої ідентифікації фінансових загроз, виявлення причин, що їх зумовлюють, та розробки заходів безпеки пропонується впровадити систему попередження економічної небезпеки. Ця система є спеціальною інформаційною системою, яка сигналізує про потенційні загрози, що можуть виникнути для галузі, комплексу, підкомплексу та підприємства як із зовнішнього, так і з внутрішнього середовища.

ВИСНОВКИ

В дисертації отримано нове вирішення важливої наукової проблеми розробки теоретично-методологічних, методичних та прикладних засад управління процесами дотримання економічної безпеки аграрних підприємств в контексті підвищення економічної ефективності їх діяльності, нормалізації відтворювальних процесів та стабілізації розвитку. Виконані дослідження дозволили сформулювати такі основні висновки:

1. Науково обґрунтоване визначення термінів і понять, пов'язаних з економічною безпекою, є основою для ефективної діяльності щодо її забезпечення, прогнозування, попередження та усунення загроз, а також для підтримання ефективності її функціонування. У науковій літературі ще не сформовано єдиного визначення економічної безпеки аграрних підприємств. Проте управлінське, організаційне та правове забезпечення дотримання економічної безпеки відзначається відсутністю цілісних концептуальних засад, що ускладнює чітке визначення об'єктів та суб'єктів правових відносин. Економічно безпечним є стабільний стан

аграрного підприємства, який забезпечує безперервні відтворювальні процеси завдяки стабільним організаційно-управлінським процедурам доступу та поєднання ресурсів виробничо-комерційного процесу, що дозволяє досягати економічних результатів, відповідних основним цілям діяльності підприємства.

2. Система управління економічною безпекою аграрного підприємства — це структурована та взаємопов'язана сукупність елементів менеджменту, яка поєднує моніторинг та ідентифікацію небезпечних станів, а також інструменти для управління змінами у внутрішньому середовищі підприємства та у відносинах із зовнішніми суб'єктами. Встановлено, що така система може включати наступні підсистеми: забезпечення, функціональну, цільову, контролюючу та регулюючу. Вона також пов'язана з підсистемами фінансового, матеріально-технічного, інформаційного та кадрового забезпечення. Суть управління економічною безпекою підприємств аграрного сектора полягає у швидкій і ефективній реакції на зміни зовнішнього середовища, базуючись на заздалегідь розроблених альтернативних варіантах управлінських рішень, що передбачають різні дії залежно від ситуації.

3. Встановлено, що структура економічної безпеки аграрних підприємств є складною та багатогранною. Вона включає такі складові: інвестиційна безпека, виробнича безпека, науково-технологічна безпека, сировинно-ресурсна безпека, фінансова безпека, енергетична безпека, кадрова безпека, правова безпека та екологічна безпека. Кожна з цих компонентів передбачає мобілізацію відповідних спеціалізованих механізмів та інструментів управління у разі виникнення загроз економічній безпеці.

4. У дослідженні обґрунтовано ознаки та принципи типології структурних складових системи управління економічною безпекою аграрного підприємства шляхом виділення її функціональних компонентів та елементів. До них належать екологічні, ресурсні, фінансово-кредитні, інтеграційні, моніторингові, інформаційні, виробничі, техніко-технологічні, кадрові, збутові елементи, а також компоненти наукового та інноваційного забезпечення, управління запасами, страхового забезпечення і державного регулювання. Застосування цієї типології здійснюється на всіх етапах управління економічною безпекою аграрних підприємств: від моніторингу та ідентифікації загроз до вибору стратегічних альтернатив та заходів реагування на негативні зміни у внутрішньому та зовнішньому середовищі.

5. Теоретичне опрацювання концептуальних засад управління економічною безпекою аграрних підприємств дозволило сформулювати цілісну концепцію. Ця концепція базується на поєднанні моніторингу економічно безпечних і небезпечних станів основної діяльності аграрних

підприємств, активації механізмів, впровадженні інструментів та створенні складної дворівневої системи управління економічною безпекою. Вона включає підсистеми для ідентифікації станів і реалізації стратегій для усунення загроз. Впровадження цієї концепції дозволяє ефективно прогнозувати загрози економічній безпеці аграрних підприємств та своєчасно вживати заходів для їх усунення з мінімальними управлінськими зусиллями і фінансовими витратами, тим самим підтримуючи безпечний стан основної діяльності аграрних підприємств.

6. У дослідженні обґрунтовано методологічні основи управління економічною безпекою аграрних підприємств, які базуються на моніторингу з використанням методів оцінки фінансової стійкості, ідентифікації та визначення структурно-динамічних тенденцій розвитку економічного потенціалу підприємств. Визначено критерії оцінки безпечного стану аграрного підприємства, які дозволяють правильно здійснювати стратегічне управління економічною безпекою через визначення стратегічних пріоритетів, вибір стратегічних альтернатив та формування стратегій. Це, в свою чергу, дозволяє розробляти та застосовувати раціональні тактичні та оперативні управлінські заходи для забезпечення економічної безпеки аграрних підприємств.

7. На основі встановлення причинно-наслідкових зв'язків між джерелами, факторами та проявами загроз економічній безпеці аграрних підприємств обґрунтовано методичний підхід до їх ідентифікації та визначено системний характер впливу змін у зовнішньому середовищі на економічну безпеку їх діяльності. Формалізовано логіко-структурну схему та ознаки систематизації таких загроз, а також визначено відповідність заходів їх реалізації елементам типології функціональних, структурних та результативних підсистем управління економічною безпекою.

8. У дослідженні змінено методичний підхід до оцінки безпеки діяльності аграрних підприємств, зіставивши результати методів визначення фінансово-економічної стійкості з параметрами відтворення авансованого капіталу та ефективності використання економічного потенціалу підприємства, щоб на цій основі визначити рівень економічної безпеки основної діяльності аграрного підприємства. Застосування цього підходу показало, що поряд зі збитковістю третини вітчизняних аграрних підприємств, 52% підприємств перебувають у стані економічної небезпеки за критерієм відтворення, 68% – за критерієм ефективності використання економічного потенціалу. Середній результат інтегральної оцінки рівня економічної безпеки аграрних підприємств у 2009-2023 роках за 100-бальною шкалою не перевищує 27.

9. У дисертації обґрунтовано алгоритм вибору стратегічних альтернатив управління економічною безпекою аграрних підприємств з подальшим формуванням загальних і специфічних стратегій.

Узагальненими альтернативами є обмежене зростання, зростання, скорочення та поєднання. Відповідно до ступеня розвитку економічного потенціалу підприємства та обраної загальної альтернативи, у процесі стратегічного управління економічною безпекою проводиться конкретизація альтернативи та розробка відповідної стратегії з наступною оцінкою економічних наслідків та ефективності її реалізації.

10. В роботі роз'яснено дію та вдосконалено загальну структуру механізму управління економічною безпекою аграрного підприємства. Цей механізм включає організаційні, економічні, фінансові, страхові та цінові компоненти, які активуються в залежності від виявлених загроз стабільності економічного стану аграрного підприємства. Встановлено, що структура економічної безпеки аграрних підприємств є складною та багатогранною. Її складовими частинами є: інвестиційна безпека, виробнича безпека, науково-технологічна безпека, сировинно-ресурсна безпека, фінансова безпека, енергетична безпека, кадрова безпека, правова безпека та екологічна безпека. Враховуючи цю складність, для дослідження економічної безпеки аграрних підприємств доцільно використовувати теорію економічних систем як методологічну основу.

11. У дослідженні обґрунтовано напрями раціоналізації державного регуляторного впливу на забезпечення економічної безпеки аграрних підприємств. Встановлено, що на даний момент державна регуляторна політика в аграрній сфері не є цілісною та системною, а питання забезпечення безпеки суб'єктів виробництва фактично залишаються поза межами чинного правового поля та нормативної бази. Відповідно, запропоновано шляхи впорядкування правових норм, що стосуються забезпечення економічної безпеки аграрних підприємств, шляхом У дослідженні обґрунтовано напрями раціоналізації державного регуляторного впливу на забезпечення економічної безпеки аграрних підприємств. Встановлено, що на даний момент державна регуляторна політика в аграрній сфері не є цілісною та системною, а питання забезпечення безпеки суб'єктів виробництва фактично залишаються поза межами чинного правового поля та нормативної бази. Відповідно, запропоновано шляхи впорядкування правових норм, що стосуються забезпечення економічної безпеки аграрних підприємств, шляхом систематизації регуляторних впливів та нормативно-правової бази.

13. У дослідженні обґрунтовано напрями раціоналізації державного регуляторного впливу на забезпечення економічної безпеки аграрних підприємств. Встановлено, що на даний момент державна регуляторна політика в аграрній сфері не є цілісною та системною, а питання забезпечення безпеки суб'єктів виробництва фактично залишаються поза межами чинного правового поля та нормативної бази. Відповідно, запропоновано шляхи впорядкування правових норм, що стосуються

забезпечення економічної безпеки аграрних підприємств, шляхом систематизації регуляторних впливів та нормативно-правової бази.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

статті у наукових фахових виданнях:

1. Кухар О.В. Досвід зарубіжних країн у реалізації економічної безпеки у рамках цифровізації. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2022. Том 7. № 1. С. 319-325. <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2022-1-39>

2. Кухар О.В. Застосування інструментів контролінгу для зниження загроз економічній безпеці підприємства. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2022. Том 7. № 2. С. 426-432. <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2022-2-52>

3. Кухар О.В. Особливості управління економічною безпекою підприємства. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2022. Том 7. № 3. С. 291–296. <https://doi.org/10.3688/2415-8453-2022-3-42>

4. Кухар О.В. Нейтралізація загроз економічній безпеці підприємства в умовах цифровізації економіки. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2022. Том 7. № 4. С. 274-278. <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2022-4-41>

5. Сенчук І.І., **Кухар О.В.** Еволюція наукових поглядів на збереження економічної безпеки сільськогосподарських підприємств. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2023. Том 8. № 2. С. 394-399. <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2023-2-57> (авторський внесок полягає у систематизації позицій різних авторів та наукових шкіл з урахуванням змін в цільових орієнтирах діяльності товаровиробників та рівні розвитку їх економічного потенціалу)

6. Кухар О.В. Інституціональні засади економічної безпеки аграрних підприємств та їх об'єднань. *Актуальні проблеми інноваційної економіки та права*. 2023. № 4. С. 48-54. <https://doi.org/10.36887/2524-0455-2023-4-8>

7. Кухар О.В. Принципи ідентифікації загроз та стану економічної безпеки аграрних підприємств. *Актуальні проблеми інноваційної економіки та права*. 2023. № 5-6. С. 17-22. <https://doi.org/10.36887/2524-0455-2023-5-3>

8. **Кухар О.В.**, Матюх Л.В. Підвищення рівня конкурентоспроможності як ключовий напрям для забезпечення стратегічної економічної безпеки підприємства. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2023. Том 8. № 1. С. 334-338.

<https://doi.org/10.36887/2415-8453-2023-1-49> (авторський внесок полягає в обґрунтуванні залежності стану дотримання економічної безпеки підприємствами в умовах зміни конкурентоспроможності їх продукції)

9. Крюкова І.О., Тохтамиш Н.І., **Кухар О.В.** Диверсифікація як стратегія забезпечення безпеки бізнес-суб'єктів аграрного сектору. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2023. Том 8. № 4. С. 335-339. <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2023-4-54> (авторський внесок полягає в ідентифікації впливу галузевої та товарної структури на рівень конкурентоспроможності, ефективності та економічної захищеності основної діяльності аграрних підприємств)

10. Senchuk I., **Kukhar O.**, Kravchyk Yu. Application of a systematic approach for the analysis of the economic security of enterprises in the agricultural sector of Ukraine. *Modeling The Development Of The Economic Systems*. 2023. Issue 3. P. 95-100. <https://doi.org/10.31891/mdes/2023-9-13> (авторський внесок полягає в обґрунтуванні структури систем управління економічною безпекою аграрних підприємств)

11. Крюкова І., **Кухар О.**, Накісько О. (2023). Роль і значення диверсифікації у досягненні безпеки аграрного бізнесу. *Modeling The Development Of The Economic Systems*. 2023. Issue 4. P. 259-265. <https://doi.org/10.31891/mdes/2023-10-35>. (авторський внесок полягає в ідентифікації особливостей здійснення заходів диверсифікації продукції в системі управління економічною безпекою аграрних підприємств)

12. Кухар О.В. Імплементация системного підходу до аналізу структури економічної безпеки підприємств аграрного сектора України. *Енергозбереження, енергетика, енергоаудит*. 2023. № 11 (189) С. 78-91. <https://doi.org/10.20998/2313-8890.2023.11.06>.

13. Senchuk I., **Kukhar O.**, Katkova T. The Formation of a Conceptual and Categorical Apparatus for Research on the Management of the Economic Security of Agrarian Enterprises. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic sciences*. 2023. Vol. 318. № 4. P. 210-215. <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-320-4-31> (авторський внесок полягає в розвитку наукового тлумачення основних категорій та понять досліджень процесу управління економічною безпекою аграрних підприємств, а також побудови відповідних механізмів управління)

14. **Кухар О.В.**, Крюкова І.О., Руденко С.В. Реалізація потенціалу диверсифікації аграрного бізнесу для зниження ризиків сталого розвитку. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2024. Том 9. № 1. С. 24-28. <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2024-1-3> (авторський внесок полягає у визначенні особливостей диверсифікації, як інструменту ризик-менеджменту та підвищення безпечності здійснення основної економічної діяльності аграрними підприємствами)

15. Kukhar O. Elimination of investment threats in the management system of economic security of agricultural enterprises. *Investytsiyyi: praktyka ta dosvid*. 2024. № 2. P. 148-153. <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.2.148>

16. Kukhar O. Basics of economic security of agricultural sector enterprises at the state level. *Actual problems of innovative economy and law*. 2024. No. 2, pp. 98-102.

17. **Кухар О.В.**, Уваров С. В., Єгіозар'ян А. Г. Контролінг як інструмент управління економічною безпекою підприємства. *Development Service Industry Management*. 2024. №2. С. 56-65. (авторський внесок полягає у визначенні особливостей реалізації контрольної функції управління в системі управління економічною безпекою підприємства)

статті у наукових періодичних виданнях інших держав, які індексуються у міжнародних науково-метричних базах:

18. Volyk, S., **Kukhar, O.**, & Bril, M. (2023). Management of the agricultural enterprises' competitiveness in the context of food security. *Baltic Journal of Economic Studies*, 9(4), 88-95. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2023-9-4-88-95> (WoS) (авторський внесок полягає у визначенні місця та ролі інструментів управління економічною безпекою аграрного підприємства в контексті управління конкурентоспроможністю підприємств та їх продукції)

19. Matviienko-Biliaieva G., **Kuhar O.**, Salionovych L., Volyk S., Larina T. (2023) The importance of digitization in the post-war recovery of the economy. *Collection Of Papers New Economy*. Volume 1, No. 1, 42-63. <https://doi.org/10.61432/CPNE0101042m> (Scopus) (авторський внесок полягає в оцінюванні перспектив використання цифрових технологій при прийнятті рішень в управлінні економічною безпекою аграрних підприємств)

20. **Kukhar, O.**, Kravchuk, Y., & Brechko, O. (2023). Digital transformation as a factor in ensuring economic security of enterprises. *Baltic Journal of Economic Studies*, 9(5), 143-152. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2023-9-5-143-152> (WoS) (авторський внесок полягає в ідентифікації особливостей управління економічною безпекою підприємств в умовах цифровізації)

21. Kotvytska, N., Bohdaniuk, I., & **Kukhar, O.** (2024). Key aspects and process of formation of the mechanism for ensuring economic security of agricultural enterprises. *Baltic Journal of Economic Studies*, 10(1), 145-152. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2024-10-1-145-152> (WoS) (авторський внесок полягає в обґрунтуванні структури та архітекtonіки механізму управління економічною безпекою аграрних підприємств)

публікації в інших виданнях та матеріали конференцій

22. Кухар О. В. Щодо новелізації законодавства України про кримінальну відповідальність в умовах війни з захисту державної цілосності та суверенітету. Правові виклики сучасності : матеріали круглого столу, м. Харків, 20 груд. 2022 р. - Харків : ДБТУ, 2022. - С. 73-75.

23. Hlushchenko S., Duyunova T., **Kukhar O.**, Senchuk I. Fighting corruption in Ukraine during martial law: an analysis of some legislative changes. Sustainable Development: Modern Theories and Best Practices : Materials of the Monthly International Scientific and Practical Conference, January 27-28, 2023. - Tallinn, 2023. - P. 16-20. *(авторський внесок полягає в ідентифікації впливу корупційних ризиків на процес управління економічною безпекою підприємств)*

24. **Кухар О. В.**, Семенко О. І. Законність як необхідна умова існування правової держави. Актуальні питання сучасного соціогуманітарного знання : матеріали ІХ міждисциплінар. наук.-практ. конф., 30 листоп. – 1 груд. 2023 р. - Харків : ДБТУ, 2023. - С. 200-201. *(авторський внесок полягає в обґрунтуванні принципів дотримання законності в управлінні економічною безпекою)*

25. Кухар О В. Забезпечення економічної безпеки в умовах воєнного стану в Україні. Управління розвитком соціально-економічних систем : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф., 20-21 квіт. 2023 р. - Харків : ДБТУ, 2023. - С. 370-375.

26. Кухар О. В. Інструментарій елімінування викликів та загроз в управлінні економічною безпекою аграрних підприємств. Актуальні питання фінансів, економіки, обліку і менеджменту: теорія і практика: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції , м. Кропивницький, 27 січня 2024 р.: у 2 ч. Кропивницький: ЦФЕНД, 2024. Ч. 2. С. 81-83.

27. Кухар О. В. Стратегії управління економічною безпекою суб'єктів аграрного бізнесу в умовах воєнно-політичних викликів. Інноваційні технології маркетингу і менеджменту в умовах трансформаційних змін: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, м. Хмельницький, 28-29 лютого 2024 р., Хмельницький: ХКТЕІ, 2024. С. 68-71.

АНОТАЦІЯ

Кухар О. В. Механізми управління економічною безпекою

аграрних підприємств: теорія, методологія, практика.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). Інститут тваринництва Національної академії аграрних наук України. – Харків, 2024.

В дисертації отримано нове вирішення важливої наукової проблеми розробки теоретично-методологічних, методичних та прикладних засад управління процесами дотримання економічної безпеки аграрних підприємств в контексті підвищення економічної ефективності їх діяльності, нормалізації відтворювальних процесів та стабілізації розвитку.

Вивчено економічну природу та значення основних понять, систематизувати теоретичні основи і окреслити шляхи забезпечення економічної безпеки аграрних підприємств. Встановлено структурні особливості економічної безпеки аграрних підприємств. Визначено компоненти системи управління економічною безпекою аграрних підприємств і проаналізувати взаємозв'язки та взаємовпливи між її елементами. Розроблено методологічні основи для обґрунтування та впровадження концепції економічної безпеки аграрних підприємств. Визначено методичні засади ідентифікації загроз економічній безпеці аграрних підприємств. Обґрунтовано методичні підходи оцінювання показників, які впливають на рівень економічної безпеки аграрних підприємств. Розроблено теоретичні та практичні основи стратегічного управління економічною безпекою аграрних підприємств. Визначено тенденції розвитку аграрних підприємств та встановити основи для ефективного управління їх економічною безпекою. Обґрунтовано методи регуляції впливу держави для забезпечення економічної безпеки аграрних підприємств. Виявлено порушення балансу у зовнішніх та внутрішніх економічних пропорціях розвитку, і оцінити їх вплив на економічну безпеку аграрних підприємств. Опрацьовано склад і особливості використання інструментів управління економічною безпекою аграрних підприємств.

В дисертації розроблено інтегровану концепцію управління процесами дотримання економічної безпеки аграрних підприємств, яка базується на принципах відстеження станів, що визначаються як безпечні або небезпечні, активізації управлінських механізмів, впровадженні необхідних інструментів та створенні складної, дворівневої структури управління, яка включає підсистеми, що займаються ідентифікацією поточних станів і реалізацією стратегій для нейтралізації потенційних загроз. Ідентифіковано методологічні принципи керування економічною безпекою аграрних підприємств, які ґрунтуються на систематичному моніторингу, який передбачає застосування методів оцінювання фінансової стабільності, виявлення ключових тенденцій у розвитку

економічного потенціалу підприємств, визначення стратегічних напрямів, вибір стратегічних альтернатив, формування стратегій і розробку управлінських рішень для забезпечення економічної безпеки аграрних підприємств. Обґрунтовано структурування процесу дотримання економічної безпеки аграрних підприємствах шляхом визначення зовнішніх факторів та викликів, що впливають на вказані процеси з окремою ідентифікацією ключових компонент економічної безпеки, включно з інвестиційною, виробничою, науково-технічною, сировинно-ресурсною, фінансовою, енергетичною, кадровою, правовою та екологічною безпекою, а також встановленням зв'язку цих компонент з механізмами та інструментарієм управління дотриманням економічної безпеки аграрних підприємств. Удосконалено архітектуру інтегрованого механізму управління економічною безпекою аграрного підприємства, в основі якої лежить синтетичний підхід до поєднання організаційного, економічного, фінансового, страхового та цінового механізмів дотримання економічної безпеки основної діяльності з подальшою ідентифікацією їх системних ознак на критеріях емерджентності, адаптивності та адитивності, а також системо-значимих й системо-утворюючих ознак та пропорцій поєднання їх складових. Розвинуто тлумачення терміну «економічна безпека аграрних підприємств» як стану, що визначається залежностями та взаємодією різних процесів у зовнішньому та внутрішньому середовищі, важливою частиною чого є визначення критеріїв для оцінювання безпечних станів діяльності аграрних підприємств, а також визначено типологію структурних складових системи управління економічною безпекою, яка включає різноманітні функціональні компоненти: екологічні, ресурсні, фінансові, інтеграційні, моніторингові, інформаційні, виробничі, технічні, кадрові, збутові, наукові, інноваційні, а також компоненти управління запасами, страхове забезпечення, державне регулювання.

У першому розділі систематизовано та розвинуто понятійно-категоріальний апарат досліджень процесів управління дотриманням економічної безпеки аграрних підприємств, впорядковано наукові підходи до вивчення вказаної проблематики з обґрунтуванням на цій основі концептуальних засад управління дотриманням економічної безпеки аграрних підприємств, визначено структурні, організаційно-правові та нормативні особливості дотримання економічної безпеки в діяльності аграрних підприємств.

У другому розділі обґрунтовано засади використання системного підходу до формування концепції управління економічною безпекою аграрних підприємств, визначено критерії оцінки їх економічно безпечного стану, принципи управління економічною безпекою на мікрорівні, методологію реалізації концепції раціонального управління економічною

безпекою аграрних підприємств, встановлено роль та місце економічної безпеки аграрних підприємств у структурі економічної безпеки галузей, сфер та секторів національної економіки, а також сформовано систему методичних підходів до оцінки економічної безпеки аграрних підприємств.

У третьому розділі досліджено особливості державного регулювання для забезпечення сталого розвитку аграрних підприємств, розроблено систему інструментів для управління їх економічною безпекою, а також визначено динамічні особливості використання цих інструментів в залежності від загроз зовнішнього середовища.

У четвертому розділі визначено сутність та науково-прикладні основи стратегічного управління економічною безпекою аграрних підприємств, а також склад і суть механізмів управління з урахуванням різних факторів, що впливають на економічну безпеку аграрних підприємств.

У п'ятому розділі розроблено модель моніторингу економічної безпеки аграрних підприємств та процедури генерування управлінських рішень за результатами її застосування, ідентифіковано процедури реагування на інвестиційні, структурні, функціональні та цінові загрози економічній безпеці аграрних підприємств.

Отримані в дисертаційному дослідженні наукові результати можуть бути використані аграрними підприємствами та органами державного управління агропромисловим розвитком в процесі формування та вдосконалення політики дотримання економічної безпеки аграрних підприємств, при розробці конкретних програм та проектів в аграрній сфері.

Ключові слова: економічна безпека аграрного підприємства, механізм управління, ідентифікація загроз, моніторинг небезпечних станів, інструментарій управління економічною безпекою.

ABSTRACT

Kuhar O. V. Management mechanisms of the economic security of agrarian enterprises: theory, methodology, practice.

Thesis for the degree of doctor of economic sciences, specialty 08.00.04 – economics and management of enterprises (by economic activity). – Livestock Farming Institute of National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine, Kharkiv, 2024.

The thesis received a new important scientific problem solving theoretical and methodological development, methodological and applied the principles and practical recommendations for rationalizing the management of economic security of agricultural enterprises in the context of increasing economic

efficiency of their activities, normalization and stabilization of reproduction processes of development.

The economic nature and significance of key concepts were studied, theoretical foundations were systematized, and ways to ensure the economic security of agricultural enterprises were outlined. Structural features of economic security for agricultural enterprises were established. Components of the economic security management system for agricultural enterprises were identified, and the interrelationships and interactions between its elements were analyzed. Methodological foundations for the justification and implementation of the concept of economic security for agricultural enterprises were developed. Methodological principles for identifying threats to the economic security of agricultural enterprises were determined. Methodological approaches for evaluating indicators affecting the level of economic security of agricultural enterprises were justified. Theoretical and practical foundations for the strategic management of the economic security of agricultural enterprises were developed. Development trends of agricultural enterprises were identified, and the foundations for effective management of their economic security were established. Methods of regulatory state influence to ensure the economic security of agricultural enterprises were substantiated. Imbalances in the external and internal economic proportions of development were identified, and their impact on the economic security of agricultural enterprises was evaluated. The composition and peculiarities of using management tools for the economic security of agricultural enterprises were explored.

An integrated concept of managing the processes of ensuring the economic security of agricultural enterprises was developed, based on principles of monitoring states defined as safe or dangerous, activating management mechanisms, implementing necessary tools, and creating a complex, two-level management structure. This structure includes subsystems that handle the identification of current states and the implementation of strategies to neutralize potential threats. Methodological principles for managing the economic security of agricultural enterprises were identified, based on systematic monitoring that includes methods for assessing financial stability, identifying key trends in the development of the economic potential of enterprises, defining strategic directions, selecting strategic alternatives, forming strategies, and developing management decisions to ensure the economic security of agricultural enterprises. The structuring process for maintaining economic security in agricultural enterprises was justified by identifying external factors and challenges affecting these processes, with separate identification of key components of economic security, including investment, production, scientific-technological, resource, financial, energy, personnel, legal, and environmental security, as well as establishing the connection of these components with mechanisms and tools for managing the economic security of agricultural

enterprises.

The architecture of the integrated management mechanism for the economic security of agricultural enterprises was improved, based on a synthetic approach combining organizational, economic, financial, insurance, and price mechanisms to ensure the economic security of core activities. This further identifies their systemic features based on criteria of emergence, adaptability, and additivity, as well as system-significant and system-forming features and proportions of their components. The interpretation of the term "economic security of agricultural enterprises" was expanded to reflect a state determined by the dependencies and interactions of various processes in the external and internal environments, with an important part being the determination of criteria for assessing the safe states of agricultural enterprises' activities. A typology of the structural components of the economic security management system was defined, including various functional components: environmental, resource, financial, integration, monitoring, information, production, technical, personnel, sales, scientific, innovative, as well as inventory management, insurance, and state regulation.

The first section systematized and developed the conceptual and categorical apparatus for researching the processes of managing the economic security of agricultural enterprises, organized scientific approaches to studying this issue, and justified on this basis the conceptual foundations for managing the economic security of agricultural enterprises. It also identified the structural, organizational-legal, and normative peculiarities of maintaining economic security in agricultural enterprises' activities.

The second section justified the foundations for using a systematic approach to forming the concept of managing the economic security of agricultural enterprises, defined criteria for assessing their economically secure state, principles for managing economic security at the micro level, methodology for implementing the concept of rational management of economic security for agricultural enterprises, established the role and place of economic security for agricultural enterprises in the structure of economic security of industries, sectors, and the national economy, and formed a system of methodological approaches for assessing the economic security of agricultural enterprises.

The third section examined the peculiarities of state regulation to ensure the sustainable development of agricultural enterprises, developed a system of tools for managing their economic security, and identified the dynamic peculiarities of using these tools depending on external environment threats.

The fourth section defined the essence and scientific-applied foundations of strategic management of the economic security of agricultural enterprises, as well as the composition and essence of management mechanisms considering various factors affecting the economic security of agricultural enterprises.

The fifth section developed a model for monitoring the economic security of agricultural enterprises and procedures for generating management decisions based on its application, identified procedures for responding to investment, structural, functional, and price threats to the economic security of agricultural enterprises.

The scientific results obtained in the dissertation research can be used by agricultural enterprises and state agricultural development management bodies in the process of forming and improving the policy of maintaining the economic security of agricultural enterprises, and in developing specific programs and projects in the agricultural sector.

Key words: economic security of the agricultural enterprise management mechanism, identification of threats, monitoring of hazardous conditions of enterprise, economic security management tools.

Підписано до друку 27 березня 2024 р. Формат 60x84/16.
Папір 80 г/м². Гарнітура Times New Roman.
Друк офсетний. Обсяг: 1,8 ум.-друк. арк.; 1,8 обл.-вид.арк.
Наклад 100 прим. Замовлення № 233